

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 347.68(477)

Варбанський О. В.,
студент юридичного факультету
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Карпенко Р. В.,
викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ

DISCUSSION HEALTH LEGAL NATURE OF THE SPADA AGREEMENT

Статтю присвячено дослідженню інституту спадкового договору в цивільному праві України. У статті висвітлено правову природу спадкового договору та запропоновано його місце розміщення в системі договорів. Детально досліджено характерні спадковому договору ознаки та проаналізовано співвідношення його правової конструкції з іншими видами договорів. Розглянуто особливості виконання спадкового договору після смерті відчужувача. Схарактеризовано способи призначення особи, яка здійснює контроль за виконанням спадкового договору. Акцентовується увага на питаннях правової природи спадкового договору, зокрема на дискусіях щодо заперечення договору як такого.

Ключові слова: *спадковий договір, правочин, відчужувач, набувач, майно, зобов'язання.*

Статья посвящена исследованию института наследственного договора в гражданском праве Украины. В статье освещено правовую природу наследственного договора и предложено место размещения в системе договоров. Подробно исследовано характерные наследственному договору признаки и проанализировано соотношение его правовой конструкции с другими видами договоров. Рассмотрены особенности исполнения наследственного договора после смерти отчуждателя. Охарактеризованы способы назначения лица, осуществляющего контроль за исполнением наследственного договора. Акцентируется внимание на вопросах правовой природы наследственного договора, а именно на дискуссиях относительно отрицания договора как такового.

Ключевые слова: *наследственный договор, сделка, отчуждатель, приобретатель, имущество, обязательства.*

The article deals with inheritance contract institute in civil law of Ukraine. In the article the legal nature of the inheritance contract is highlighted and its place in the contracts system is proposed. The characteristic features of inheritance contract are analyzed, as well as the ratio of its legal construction to other types of contracts. The features of the execution of the hereditary contract after the death of the alienator are considered. The ways of appointing a person who controls the execution of a hereditary contract are characterized. Attention is focused on the issues of the legal nature of the hereditary contract, namely on the discussions regarding the rejection of the contract as such

Key words: *inheritance contract, transaction, alien or, acquirer, property, commitment.*

Вступ. Договір є однією з найпоширеніших підстав виникнення зобов'язань. Як різновид юридичних фактів він належить до правомірних дій, що вчиняються з волі його учасників і спрямовуються на виникнення, зміну чи припинення цивільних прав або обов'язків. У сукупності цивільно-правові договори утворюють єдину систему нормативних приписів можливої поведінки суб'єктів. Система цивільно-правових договорів як єдина система зі складними взаємозв'язками її елементів характерна як внутрішньою єдністю, так і диференціацією договірних відносин, що зумовлена особливостями конкретних майнових відносин, опосередкованих договорами.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю пошуку шляхів вирішення деяких проблемних питань, які виникають під час виконання спадкового договору, на основі аналізу дійсних підходів теорії та практики. Необхідно зазначити, що окремі аспекти забезпечення виконання спадкового договору, а також контролю за виконанням такого договору розглядаються у працях таких науковців, як Р.А. Майданик, Є.О. Рябоконь, С.В. Мазуренко,

Н.П. Шама, В.В. Васильченко, С.Я. Фурса та інших. Незважаючи на наявність значної кількості наукових розробок, згадана проблематика залишається актуальною й дотепер, передусім з урахуванням неоднозначності як самої правової природи спадкового договору, так і відсутності сталої нотаріальної й судової практики застосування цього інституту.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні правової природи спадкового договору як законодавчо закріпленої форми передання майна у власність, визначення його особливостей та місця в цивільному законодавстві України.

Результати дослідження. У чинному цивільному законодавстві України визначення спадкового договору вперше закріплено у ст. 1302 ЦК України. Сутність його полягає у тому, що за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача [1].

Ураховуючи те, що в умовах цього виду договору вагоме місце займає такий юридичний факт, як

смерть однієї зі сторін (відчужувача), а цей факт не є підставою для припинення дії договору, як у будь-якому іншому цивільному договорі, а є його умовою, виникають дискусійні питання щодо характеристики правової природи цього договору та визначення його місця в системі договорів. Щодо місця розміщення спадкового договору в системі договорів, то останнім часом серед науковців це питання викликає чималу дискусію. Спадковий договір є різновидом зобов'язальних правовідносин, але він розташований саме у Книзі шостій «Спадкове право» ЦК України, виходячи з того, що цей договір має певне тяжіння до спадкового права, яке полягає у переході права власності за цим договором від часу відкриття спадщини, що є категорією спадкових правовідносин [2, с. 288]. Однак О. Бичківський відстоює думку про нелогічність розміщення спадкового договору в Книзі шостій «Спадкове право» ЦК України, яка регулює відносини спадкування, оскільки більш логічним є розміщення цього виду договору саме у Книзі п'ятій «Зобов'язальне право» [3, с. 136]. На наш погляд, спадковий договір хоч і розміщений у Книзі шостій «Спадкове право» ЦК України, однак він абсолютно не передбачає переходу майна від відчужувача до набувача в порядку спадкування внаслідок відсутності спадкового правонаступництва, незважаючи на схожість конструкції спадкового договору зі спадкуванням. Цей договір є різновидом договорів про передання майна у власність набувача, тому логічним було б його розміщення саме у Книзі п'ятій «Зобов'язальне право» ЦК України.

Н.П. Шама вказує на необхідність уточнення передбаченого у ст. 1302 ЦК України визначення спадкового договору та пропонує таким чином сформулювати визначення спадкового договору: «За спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати передбачені договором дії на користь другої сторони (відчужувача) або визначеної ним особи, а після смерті відчужувача набуває право власності на його майно» [4, с. 8]. Вважаємо, що це визначення Н.П. Шама лише конкретизувало деякі моменти. Тобто за цим визначенням набувач може здійснювати дії не тільки на користь відчужувача, а й на користь третьої особи. Зважаючи на це, пропонуємо авторське визначення: спадковий договір – це договір, за яким одна сторона (набувач) зобов'язується вчинити певну дію майнового чи немайнового характеру на користь другої сторони (відчужувача) або визначеної ним особи до відкриття спадщини, а також має право вимагати від відчужувача не відчужувати майно, визначене спадковим договором і у разі смерті відчужувача набуває право власності на його майно.

Пленум Верховного Суду України у своїй Постанові від 30.05.2008 р. № 7 п. 28 «Про судову практику у справах про спадкування» зазначив, що перехід майна від відчужувача до набувача на підставі спадкового договору не є окремим видом спадкування, а тому на відносини сторін не поширюються відповідні правила про спадкування, зокрема право на обов'язкову частку» [5].

У юридичній літературі ще й досі тривають дискусії щодо питання належності спадкового договору до одностороннього чи двостороннього договору. Автори науково-практичного коментаря до цивільного кодексу (за редакцією Є.О. Харитонова, О.М. Калітенко) стверджують, що «спадковий договір є двосторонньо зобов'язувальний, для якого характерне волевиявлення двох сторін, заснованих на диспозитивних засадах» [6, ст. 1302]. Таку ж позицію займають Ю. Заїка [7, с. 116], А. Євстігнєєв [8, с. 38], які характеризують спадковий договір як двосторонній, оскільки правами та обов'язками наділяються обидві сторони.

Автори іншого науково-практичного коментаря до цивільного кодексу (за редакцією В.М. Коссака) вважають спадковий договір «одностороннім договором, оскільки обов'язки має лише одна сторона – набувач».

А от З.В. Ромовська взагалі не вважає Спадковий договір двостороннім: «У ст. 1302 ЦК не визначені обов'язки відчужувача. І це не є помилкою. Справа в тому, що спадковий договір, будучи двостороннім правочином, одночасно є одностороннім договором. Відчужувач у спадковому договорі не має обов'язків – це пояснюється особливістю цього інституту» [9, с. 16]. Такі протилежні міркування науковців щодо спадкового договору викликають багато труднощів як у теоретичному розумінні, так і на практиці. Оцінюючи спадковий договір, ми погоджуємося з позицією В.В. Васильченко [10, с. 115-119], який наголошує на тому, що правами та обов'язками наділені обидві сторони спадкового договору: набувач, з одного боку, набуває право власності на майно відчужувача, має право вимагати розірвання договору в разі неможливості виконання ним розпоряджень відчужувача, а з іншого – зобов'язаний належним чином виконувати відповідно до договору розпорядження контрагента. Відчужувач має право робити певні розпорядження, вимагати від набувача вчинення визначених умовами договору дій майнового або немайнового характеру тощо, але з іншого боку, на нього покладається обов'язок не відчужувати майно, визначене спадковим договором. Саме на підставі ознак двосторонності спадкового договору не можна скасувати або змінити в односторонньому порядку за життя відчужувача, як це має місце при заповіті [11, с. 79-80].

Щодо реальності чи консенсуальності спадкового договору не має єдиної точки зору. О. Шевченко зазначає, що «обов'язок відчужувача за цією статтею сформульовано так, начебто йдеться про реальний договір» [12, с. 37], В. Васильченко вважає, що спадковий договір є консенсуальним [13, с. 137]. «Спадковий договір вважається укладеним із моменту досягнення сторонами в належній формі згоди щодо у всіх істотних умов договору і не може вважатися укладеним із моменту передання речі, оскільки його перфекція не пов'язується з передачею майна» [14, с. 142]. Адже право власності на майно набувач набуває тільки після смерті відчужувача. Саме з моменту досягнення згоди сторонами у встановленій законом формі консенсуальний договір є укладеним, а відповідно до ст. 1304 ЦКУ, спадковий договір

укладається в письмовій формі з наступним нотаріальним посвідченням. Згідно зі ст. 640 ЦКУ, договір, який підлягає нотаріальному посвідченню, є укладеним із моменту його нотаріального посвідчення, тобто з моменту, коли сторони досягли згоди за всіма істотними умовами договору у встановленій законом формі, тому не має значення для визначення ознак договору те, що набувач може бути зобов'язаний до вчинення певних дій після смерті відчужувача, такий обов'язок покладається договором і зв'язує сторону з моменту укладення договору, а не з моменту смерті однієї із сторін – відчужувача [15]. С. Мазуренко визначає, що спадковий договір може бути як реальним, так і консенсуальним [16, с. 112]. Уважаємо, що спадковий договір консенсуальний, бо є укладеним із моменту досягнення згоди за всіма істотними умовами. Цим моментом для цього виду договору є нотаріальне посвідчення [17, с. 78-79].

За своєю сутністю спадковий договір є відплатним. На користь такого висновку свідчить та обставина, що набувач у разі смерті відчужувача набуває право власності на майно останнього, завдяки чому отримує повну або часткову компенсацію за витрати, зроблені ним у процесі виконання розпоряджень відчужувача.

Така особливість спадкового договору пояснюється, по-перше, тим, що він передбачає виконання обов'язків, конкретно встановлених договором, до або після смерті відчужувача, але право на майно відчужувача виникає лише після смерті останнього. По-друге, спадковий договір є підставою виникнення алеаторних зобов'язань, тобто зобов'язань із невизначеним змістом стосовно витрат, яких може зазнати боржник. За цією ознакою спадковий договір відрізняється від заповіту, який є безоплатним правочином. На спадковий договір, як і на будь-який інший правочин, розповсюджуються загальні вимоги щодо їх дійсності, додержання яких є необхідною умовою його чинності. Так, відповідно до ч. 1 ст. 203 ЦК, зміст правочину не може суперечити Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства. Це не є зайвим підкреслити, зважаючи на те, що останнім часом у юридичній літературі з'явилася точка зору, згідно з якою спадковий договір на підставі норм загальної частини не є дійсним (ст. 27 ЦК України), бо цей договір обмежує правоздатність фізичних осіб. На підтвердження цієї позиції наводиться думка, що такий договір обмежує можливість відчужувача розпоряджатися за життя своїм майном, визначеним у договорі, і позбавляє його можливості розпорядитися ним у разі смерті шляхом складання заповіту, бо цей заповіт буде недійсним [11, с. 80]. Слід погодитися з думкою авторів, які вважають цю точку зору ще не достатньо обґрунтованою. Як справедливо зазначає Є. Фурса, необхідно враховувати реальність прав на речі, оскільки право власності на річ може мати обмеження, визначені у законі або договорі. І тут ідеться про обмеження не правоздатності, а лише кількості майна, що може залишитися після смерті громадянина у спадщину. Навряд чи можна вважати прийнятною і думку Т. Ковален-

ко, що цей договір є спробою позбавити певних спадкоємців (зокрема, тих же малолітніх, неповнолітніх, непрацездатних дітей) одержати так звану «обов'язкову частку» і «обійти» зазначену норму, щоб залишити їх ні з чим.

Характерні ознаки спадкового договору свідчать про те, що він належить до основних договорів, тобто до тих, що є основним актом, котрий чітко і повно визначає права й обов'язки сторін такого договору. Істотною умовою спадкового договору є насамперед його предмет, яким згідно з диспозицією зазначеної статті є майно відчужувача. Відповідно до ст. 190 нового ЦК, таким майном може бути окрема річ або сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Унаслідок цього, спадковим договором може встановлюватися лише речове право, а саме лише право власності набувача.

Виходячи з наведеного, слід констатувати, що не можуть бути предметом цього договору особисті немайнові права, речові права на чуже майно (емфітевзис, суперфіцій, сервітути) тощо. Цей аспект є однією з істотних підстав для твердження, що відносини зі спадкового договору, незважаючи на його задекларовану назву, не є за своєю юридичною сутністю спадковими. У передбачених законом випадках, певне коло особистих немайнових прав може бути об'єктом спадкування тією мірою, якою це необхідно для здійснення успадкованих майнових прав (право на отримання винагороди за використання твору, право на відтворення, опублікування і розповсюдження авторських творів, право на оформлення винаходу, корисної моделі, право охорони імені автора й недоторканості твору) [11, с. 81]. На користь цієї точки зору говорить, наприклад, і той факт, що, на відміну від німецького права, де предметом спадкового договору є встановлення для договірного контрагента саме права спадкування на майно спадкодавця, предметом договору за нашим законодавством є лише майно відчужувача (не говорячи вже про відмінність у визначенні понятійних термінів для суб'єктів зазначених договірних відносин – спадкодавець і спадкоємець у НЦУ та відчужувач і набувач у ЦК України).

Спадковий договір є довготривалим правочином з ускладненим порядком дострокового припинення і зміни. Цей договір укладається на строк, не менший ніж до моменту смерті відчужувача чи навіть більший (у разі вчинення дій на виконання особистого розпорядження після смерті відчужувача). За цим договором відчужувач не може його змінити чи скасувати, а також будь-яким чином протягом свого життя розпоряджатися відчуженим майном, якщо інше не передбачено договором або законом. Розірвання цього договору можливе лише за умови, що набувач не виконує розпоряджень відчужувача. При цьому якщо виконання таких дій покладено на набувача лише після відкриття спадщини, то спадковий договір у цьому разі взагалі не можна розірвати.

Зміст абз. 1 ч. 3 ст. 1307 ЦК дозволяє стверджувати про обмежену дію забезпечення виконання спадкового договору шляхом призначення спеціальної особи, оскільки вона контролюватиме вчинення

набувачем визначених договором дій тільки після смерті відчужувача. Тобто здійснювати контроль за життя відчужувача така особа не може, адже відчужувач як кредитор має право самостійно вимагати виконання зобов'язання. Закон не визначає повноважень контролювальної особи, що свідчить про відсутність належного механізму забезпечення виконання посмертних розпоряджень відчужувача. Наведене набуває особливої актуальності, зважаючи на це, що відчужувача в цей період вже немає в живих, тому він об'єктивно позбавлений можливості змусити набувача виконати договір. Крім того, незрозумілим є і правовий статус особи, призначеної відчужувачем, адже вона не є стороною договору та третьою особою, на користь якої такий договір виконується. Тим не менш, зазначений суб'єкт є учасником договірних відносин за умови, що зобов'язання, породжуване спадковим договором, не припиняється смертю відчужувача. Жодним чином не вирішує проблему забезпечення виконання спадкового договору після смерті відчужувача імперативне положення ст. 1308 ЦК, відповідно до якого звернутися до суду з позовом про розірвання спадкового договору можуть лише відчужувач та набувач. На неможливість розірвання спадкового договору на вимогу інших осіб, зокрема спадкоємців відчужувача, наголошується і в абз. 5 п. 28 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30.05.2008 р. № 7. Не викликає сумнівів, що така позиція Верховного Суду України стосується й особи, яка має контролювати виконання спадкового договору після смерті відчужувача. Зважаючи на це, спосіб, у який особа буде здійснювати свої повноваження, залишається *terra incognita*.

На нашу думку, договір доручення не може опосередковувати відносин із виконання спадкового договору. Договір доручення є підставою виникнення договірної представництва, сутність якого полягає в тому, що одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії, результати яких створюють, змінюють, припиняють цивільні права та обов'язки довірителя (ст. 1000 ЦК). Діяльність особи, призначеної відчужувачем, виходить за межі надання юридичних послуг, вона охоплює переважно фактичні послуги, що виявляються у здійсненні контролю за виконанням набувачем своїх обов'язків за договором. Така особа діє не від імені відчужувача, якого на цей момент уже немає серед живих, а від власного імені. Крім того, відповідно до ст. 1008 ЦК, договір доручення припиняється смертю довірителя або повіреного. Наведене свідчить про неможливість призначення особи, яка контролюватиме виконання спадкового договору, в договорі доручення. Водночас у разі призначення виконавця заповіту його повноваженнями охоплюється і контроль за виконанням спадкового договору. Повноваження виконавця заповіту встановлені ст. 1290 ЦК України та становлять такі його обов'язки: 1) вжити заходів щодо охорони спадкового майна; 2) вжити заходів щодо повідомлення спадкоємців, відказоодержува-

чів, кредиторів про відкриття спадщини; 3) вимагати від боржників спадкодавця виконання ними своїх зобов'язань; 4) управляти спадщиною; 5) забезпечити одержання кожним зі спадкоємців частки спадщини, яка визначена у заповіті; 6) забезпечити одержання частки у спадщині особами, які мають право на обов'язкову частку у спадщині.

Отже, діяльність виконавця заповіту стосується таких суб'єктів: спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів та боржників спадкодавця. Більше того, законом окремо виділяється обов'язок виконавця заповіту вимагати від боржників спадкодавця виконання ними своїх зобов'язань. Безперечно, в цьому разі йдеться про зобов'язання, в яких спадкодавець брав участь за життя і які не виконані на день його смерті (наприклад, укладення особою договору позики). Ураховуючи односторонній характер спадкового договору, кредитором у відповідному зобов'язанні, породжуваному ним, є відчужувач, а боржником – набувач. Тому виконавець заповіту на підставі п. 3 ч. 1 ст. 1290 ЦК має можливість вимагати від набувача вчинення тих дій, які покладені на нього змістом спадкового договору. Таке повноваження може здійснюватися шляхом звернення до суду із позовом про виконання розпорядження відчужувача після відкриття спадщини. Проте розпорядження про призначення виконавця заповіту трапляються в нотаріальній практиці вкрай рідко, тому розглядати можливість поширення на цього суб'єкта повноважень із контролю за виконанням спадкового договору можна переважно в теоретичному аспекті. Виконання набувачем своїх обов'язків після смерті відчужувача характеризується певними особливостями. Так, до відповідних правовідносин не підлягає застосуванню загальне правило щодо особистого прийняття кредитором виконання боржником покладених на нього обов'язків (ч. 1 ст. 527 ЦК). Крім того, виконання певних розпоряджень відчужувача після його смерті унеможливує дострокове виконання набувачем свого обов'язку (ст. 531 ЦК), зокрема до смерті відчужувача. Також не може бути застосовано правило ст. 545 ЦК, за змістом якого, прийнявши виконання зобов'язання, кредитор повинен на вимогу боржника видати йому розписку про одержання виконання частково або в повному обсязі. Відчужувач позбавлений можливості видати розписку в силу своєї смерті, а особа, яка контролює виконання спадкового договору, не є стороною у зобов'язанні, що аналогічно унеможливує видання нею розписки. Ураховуючи, що ЦК прямо не визначає повноважень особи, яка має контролювати виконання спадкового договору, їх обсяг залежить від кола тих дій, що належить вчинити набувачеві. Уявляється справедливим, що проблему відсутності закріплених в законі повноважень особи, призначеної відчужувачем, можливо вирішити шляхом застосування принципу свободи договору. Так, відповідно до ст. 627 ЦК, сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог ЦК, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Звідси – з метою

належного та ефективного контролю за виконанням набувачем своїх обов'язків після відкриття спадщини доцільно детально прописувати повноваження контролювальної особи безпосередньо у тексті договору. В іншому разі норма ЦК щодо призначення відчужувачем спеціального суб'єкта буде мати декларативний характер і виконання відповідних розпоряджень не забезпечуватиметься взагалі. Крім того, необхідно прямо визначити право такої особи на звернення до суду з вимогою про розірвання спадкового договору в разі невиконання або неналежного виконання набувачем своїх обов'язків. Наслідком розірвання спадкового договору після смерті відчужувача буде припинення права власності на майно, що є предметом договору, у набувача, та включення зазначеного майна до складу спадщини, що відкрилася після смерті відчужувача. Тим більше, що останнім часом позиція Верховного Суду України щодо оспорювання правочинів дещо змінилася. Можна навести щодо цього позицію вищої судової інстанції, висловлену в постанові від 25.05.2016 р. у справі № 6-605цс16. Так, правом оспорювати правочин і вимагати проведення реституції ЦК наділяє не лише сторону (сторони) правочину, але й інших, третіх осіб, що не є сторонами правочину, визначаючи статус таких осіб, як «заінтересовані особи» (ст. ст. 215, 216 ЦК) [18]. Контролювальним суб'єктом може бути призначена як юридична, так і фізична особа з повною цивільною дієздатністю. В останньому разі йдеться про особу, яка досягла повноліття, а також про особу, яка до повноліття набула повну дієздатність чи якій така дієздатність була надана на підставі ст. 35 ЦК. Указана стаття містить вичерпний перелік цих підстав, адже повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. Крім цього, повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю. У цьому разі фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації її як підприємця. У порядку, встановленому ч. 4 ст. 35 ЦК, повна цивільна дієздатність, надана фізичній особі, поширюється на усі цивільні права та обов'язки. У разі відсутності вказаної особи контролювати виконання спадкового договору повинен нотаріус за місцем відкриття спадщини (абз. 2 ч. 3 ст. 1307 ЦК). Водночас жодних застережень стосовно здійснення нотаріусом таких повноважень ЦК, Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, інші нормативні акти не містять. Можна лише припустити, що нотаріус буде витребувати у набувача відповідні документи (довідки, рахунки, квитанції, чеки тощо), що підтверджують виконання розпоряджень відчужувача після його смерті. Водночас досить складно уявити, як, наприклад, нотаріус перевірятиме виконання набувачем обов'язку щодо організації проведення поминок. Повноваження нотаріуса не забезпечені механізмами впливу на набувача, який не виконує належним чином договір у частині виконан-

ня своїх обов'язків після смерті відчужувача. Незважаючи на те, що момент виникнення права власності у досліджуваному договорі пов'язаний із фактом смерті відчужувача, нотаріус не повинен автоматично знімати заборону відчуження щодо майна, визначеного у спадковому договорі, на підставі свідоцтва органу цивільного стану про смерть, як це визначено в пп. 8.8 п. 8 гл. 2 розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України. Вчиняючи таку нотаріальну дію, як зняття заборони відчуження, нотаріус має врахувати зміст розпоряджень, покладених на набувача. Є.О. Рябоконт пропонує робити застереження безпосередньо в тексті спадкового договору про те, що набувач отримує право власності на майно не тільки після смерті відчужувача, але й після виконання ним усіх розпоряджень відчужувача, що доводиться нотаріусу шляхом подання відповідних документів [14, с. 357]. Схожу точку зору висловлюють С.Я. Фурса та Є.І. Фурса. На їхню думку, якщо за спадковим договором набувач зобов'язаний виконати розпорядження відчужувача вже після відкриття спадщини, то й перехід права власності до набувача має відбуватися після виконання останньої умови договору [11, с. 107]. Наведена позиція видається спірною. По-перше, ст. 1302 ЦК закріплює правило щодо переходу права власності в разі смерті відчужувача імперативно, тому видається, що змінити таке положення змістом договору не можна. По-друге, перенесення моменту виникнення права власності у набувача на невизначений час потягне незавершеність договірних правовідношення та його певну дестабілізацію, буде перешкоджати нормальному обороту прав та речей, адже майно, що є предметом спадкового договору, протягом невизначеного часу залишатиметься у «підвішеному» стані без можливості його охорони та управління. Це зумовлено тим, що власника майна вже немає в живих, а у набувача право власності ще не виникло. І якщо у спадкових відносинах збереження спадкового майна забезпечується за допомогою таких інструментів, як договір управління або охорони спадковим майном, то під час виконання спадкового договору є всі підстави припустити загибель, втрату або розкрадання майна, позаяк набувач повинен виконувати розпорядження відчужувача тривалий час після відкриття спадщини.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що спадковий договір за своїми ознаками є двостороннім, оплатним, консенсуальним, алеаторним, довготривалим, з ускладненим порядком зміни і розірвання. Спадковий договір укладається під відкладальною обставиною, щоб набувач пережив відчужувача, оскільки у разі смерті набувача до відкриття спадщини спадковий договір, зважаючи на його сувро особистий характер, вважається припиненим і права та обов'язки, що є його змістом, не можуть перейти до спадкоємців набувача. Спадковий договір є особливою формою вираження волі спадкодавця у разі смерті. Ураховуючи те, що спадковий договір хоч і закріплений у Книзі шостій ЦК України «Спадкове право» і має тісний зв'язок із відносинами щодо посмертного переходу майна у власність, проте більш логічним

є розміщення цього виду договору саме у Книзі п'ятій ЦК України «Зобов'язальне право», оскільки цей договір є різновидом договорів про передання майна у власність набувача. За своєю правовою конструкцією спадковий договір схожий із договором довічного утримання, проте значні відмінності в правовій природі договору довічного утримання та спадкового договору призводять до істотної різниці в правовому регулюванні цих інститутів. Спадковий договір має подвійну правову природу: він одночасно є і розпорядженням на випадок смерті, і договором, змістом якого зумовлюються його істотні умови. Аналіз положень ст. 1307 ЦК дозволяє стверджувати про обмежену дію забезпечення виконання спадкового договору шляхом призначення спеціальної особи, оскільки вона контролюватиме вчинення набувачем покладених на нього дій тільки після смерті відчужувача. Повноваження контролювальної особи мають визначатися безпосередньо в спадковому договорі. Так, доцільно надати такій особі право на звернення до суду із позо-

вом про розірвання спадкового договору в разі невиконання або неналежного виконання набувачем своїх обов'язків. Наслідком розірвання спадкового договору в такому разі буде припинення права власності на майно, що є предметом спадкового договору, у набувача, та внесення зазначеного майна до складу спадщини, що відкрилася після смерті відчужувача. Отже, не є можливим призначення особи, яка буде здійснювати контроль за виконанням спадкового договору, у договорі доручення. У разі призначення виконавця заповіту його повноваженнями охоплюється і контроль за виконанням спадкового договору

Удосконалення законодавчого регулювання відносин, що виникають зі спадкового договору, в подальшому потребуватиме розвитку, який викличе практична діяльність правозастосувальних органів (суду, нотаріату). Не стоятиме осторонь від цього процесу і наука цивільного права, перед якою постає питання вирішення багатьох нагальних доктринальних проблем цього цікавого інституту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 05.04.2017 р.: (ОФІЦ. ТЕКСТ). Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2017. 380 с.
2. Кодифікація приватного (цивільного) права України / За ред. проф. А.С. Довгерта. Київ: Український центр правничих студій, 2000. 336 с.
3. Бичківський О.О. Спадковий договір: проблемні питання законодавчого врегулювання. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 2. С. 136-141.
4. Шама Н.П. Спадковий договір в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Львів, 2008. 18 с.
5. Про судову практику у справах про спадкування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 р. № 7. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08>.
6. Цивільний кодекс України: Коментар / За заг. ред. Є.О. Харитонова, О.М. Калітенко. Одеса: Юридична література, 2003. 1080 с.
7. Заїка Ю.О. Спадкове право України: Навч. посібник. Київ: Істина, 2006. С. 116.
8. Євстігнєєв А. Деякі аспекти спадкового договору. *Юридичний журнал*. 2005. № 10. С. 38.
9. Ромовська З.В. Проблеми наследственного договора. *Юридическая практика*. 2003. № 44 (306) С. 16.
10. Васильченко В.В. Юридична сутність інституту спадкового договору та його місце в системі цивільного права. *Право України*. 2003. № 6. С. 115-119.
11. Скопиченко О.В. Спадковий договір в системі цивільно-правових договорів. *Молодий вчений*. Частина № 3. 2015. № 5. С. 79-82.
12. Шевченко О. Заповіт як підстава спадкування. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 8. С. 37.
13. Васильченко В.В. Юридична сутність інституту спадкового договору та його місце в системі цивільного права. *Право України*. 2003. № 7. 137 с.
14. Шама Н. Поняття та ознаки спадкового договору. *Вісник львівського університету. Серія юридична*, 2009 рік, Випуск 49. С. 142-150.
15. Старицька О.О. Особливості правового регулювання спадкових відносин. URL: <http://www.pravnuk.info/2013-12-27544-osoblivosti-pravovogo>.
16. Мазуренко С.В. Особливості укладення спадкового договору. *Право України*. 2004. № 2. С. 111-113.
17. Ольховик Л.А. Поняття та ознаки спадкового договору. *Актуальні питання публічного та приватного права*. № 3. 2014. С. 76-80.
18. Постанова Верховного Суду України від 25.05.2016 у справі № 6-605цс15. URL: <http://www.scourt.gov.ua>.